

12. gyakorlat

GÖRBÉK

Emlékeztető. Akkor mondjuk, hogy $\Gamma \subset \mathbb{R}^n$ ($n \in \mathbb{N}^+$) halmaz **egyszerű sima görbe** az \mathbb{R}^n térben, ha létezik olyan I intervallumon értelmezett $\gamma : I \rightarrow \mathbb{R}^n$ függvény, amire

- $\gamma : I \rightarrow \Gamma$ bijekció,
- $\gamma \in C^1(I)$ és $\forall t \in I: \gamma'(t) \neq 0$ (nullmátrix).

teljesül. A γ leképezést a Γ **görbe paraméterezésének** nevezzük.

Akkor mondjuk, hogy $\Gamma \subset \mathbb{R}^n$ ($n \in \mathbb{N}^+$) halmaz **egyszerű zárt görbe** az \mathbb{R}^n térben, ha létezik olyan $[a, b]$ véges zárt intervallumon értelmezett $\gamma : [a, b] \rightarrow \mathbb{R}^n$ függvény, amire:

- $\gamma(a) = \gamma(b)$,
- γ leszűkítése az $[a, b[$ intervallumra ($\gamma|_{[a,b]}$) paraméterezése a Γ görbének.

A $\gamma(t) := (x(t), y(t)) \in \mathbb{R}^2$ ($t \in I$) paraméterezés síkgörbe megadásának módjai:

- **Paraméteres alakban:**

$$\left. \begin{array}{l} x = x(t) \\ y = y(t) \end{array} \right\} \quad (t \in I).$$

- **Függvénygrafikon alakjában:** $\gamma(t) := (t, f(t)) \in \mathbb{R}^2$ ($t \in I$).
- **Implicit alakban:** $F(x, y) = 0$.
- **Polárkoordinátás alakban:** $r = r(\varphi)$ ($\varphi \in I$).

1. Feladat. A síkbeli Descartes-féle koordináta-rendszerben vegyük az $F_1(-a, 0)$ és az $F_2(a, 0)$ pontokat, ahol $a > 0$. Adjuk meg azon síkbeli pontok halmazát, amelyek a megadott F_1 és F_2 pontoktól lévő távolságának szorzata állandó, és a^2 -tel egyenlő!

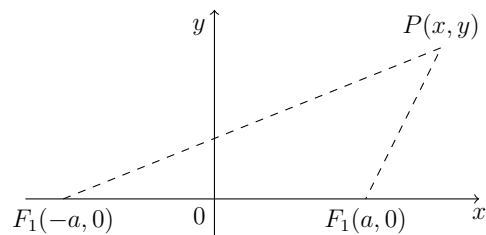
Megoldás. Készítsük ábrát!

A feladatban megadott feltétel szerint

$$PF_1 \cdot PF_2 = a^2.$$

Ezért

$$\sqrt{(x+a)^2 + y^2} \cdot \sqrt{(x-a)^2 + y^2} = a^2.$$

Négyzetre emelés és további ekvivalens átalakítások után megkapjuk az implicit alakot:

$$\begin{aligned} ((x+a)^2 + y^2)((x-a)^2 + y^2) &= a^4 \\ ((x^2 + y^2 + a^2) + 2ax)((x^2 + y^2 + a^2) - 2ax) &= a^4 \\ (x^2 + y^2 + a^2)^2 - 4a^2x^2 &= a^4 \\ (x^2 + y^2)^2 + 2a^2(x^2 + y^2) + a^4 - 4a^2x^2 &= a^4 \\ (x^2 + y^2)^2 &= 2a^2(x^2 - y^2). \end{aligned}$$

A görbe jobb szemléltetése érdekében írjuk fel polárkoordinátás alakban!

Legyen

$$x = r \cos \varphi, \quad y = r \sin \varphi \quad \implies \quad r^2 = x^2 + y^2.$$

Így

$$(r^2)^2 = 2a^2((r \cos \varphi)^2 - (r \sin \varphi)^2) \quad \iff \quad r^4 = 2a^2 r^2 (\cos^2 \varphi - \sin^2 \varphi).$$

Ezért $r^2 = 2a^2 \cos 2\varphi$, és mivel $r \geq 0$, így a keresett polárkoordinátás alak:

$$r = a\sqrt{2 \cos 2\varphi},$$

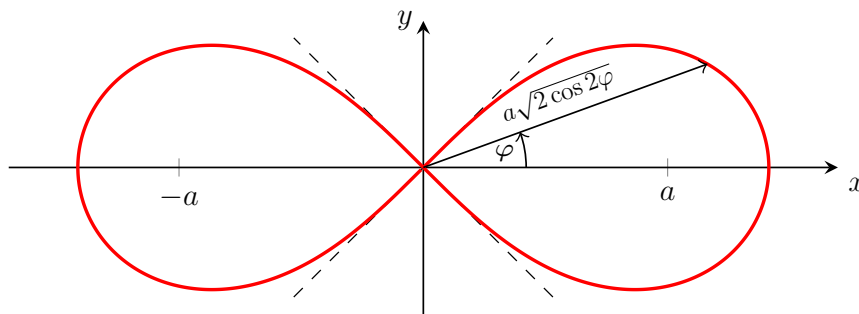
ahol $\cos 2\varphi \geq 0$. Így

$$-\frac{\pi}{2} \leq 2\varphi \leq \frac{\pi}{2} \quad \text{vagy} \quad 2\pi - \frac{\pi}{2} \leq 2\varphi \leq 2\pi + \frac{\pi}{2},$$

azaz

$$\varphi \in \left[-\frac{\pi}{4}, \frac{\pi}{4}\right] \cup \left[\frac{3\pi}{4}, \frac{5\pi}{4}\right].$$

Ez azt jelenti, hogy ez nem egy egyszerű sima görbe, hanem két egyszerű zárt görbe uniója.

Ezt hívjuk **Bernoulli-féle lemniszkátának**.

2. Feladat. Írjuk fel az alábbi görbéket különböző alakjaiban!

$$a) \quad \left. \begin{array}{l} x = \sqrt{3}t + 10 \\ y = t \end{array} \right\} (t \in \mathbb{R}), \quad b) \quad \frac{x^2}{25} + \frac{y^2}{16} = 1, \quad c) \quad r = \frac{2 \sin \varphi}{1 + \cos 2\varphi} \quad (\varphi \in (0, \pi/2)).$$

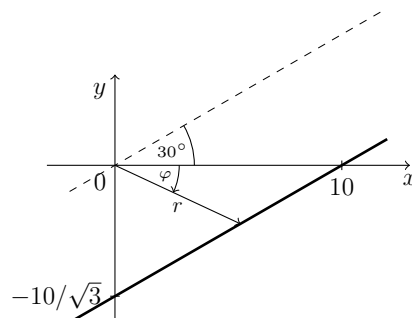
Megoldás.

a) Az implicit alakja:

$$x = \sqrt{3}y + 10 \quad \iff \quad y = \frac{1}{\sqrt{3}}x - \frac{10}{\sqrt{3}}$$

A görbe egy egyenes, amelynek függvénygrafikon alakja:

$$\gamma(t) := \left(t, \frac{1}{\sqrt{3}}t - \frac{10}{\sqrt{3}}\right) \quad (t \in \mathbb{R}).$$

A polárkoordinátás alakja:

$$x = \sqrt{3}y + 10 \iff r \cos \varphi = \sqrt{3}r \sin \varphi + 10 \iff r \left(\frac{1}{2} \cos \varphi - \frac{\sqrt{3}}{2} \sin \varphi \right) = 5$$

$$\iff r \cos \left(\varphi + \frac{\pi}{3} \right) = 5 \iff r = \frac{5}{\cos \left(\varphi + \frac{\pi}{3} \right)},$$

ahol $\cos \left(\varphi + \frac{\pi}{3} \right) > 0$. Ebből $-\frac{\pi}{2} < \varphi + \frac{\pi}{3} < \frac{\pi}{2}$, azaz $\varphi \in \left(-\frac{5\pi}{6}, \frac{\pi}{6} \right)$.

- b) A megadott implicit egyenletből tudjuk, hogy a görbe egy ellipszis. Ekvivalens átalakításokkal:

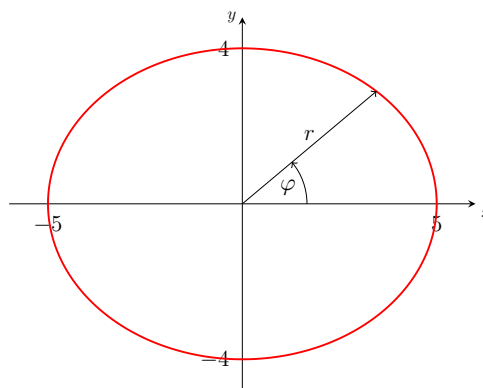
$$16x^2 + 25y^2 = 400$$

$$25(x^2 + y^2) - 9x^2 = 400.$$

Ebből

$$25r^2 - 9r^2 \cos^2 \varphi = 400$$

$$r^2(25 - 9 \cos^2 \varphi) = 400.$$

A polárkoordinátás alakja:

$$r = \frac{20}{\sqrt{25 - 9 \cos^2 \varphi}} \quad (\varphi \in [0, 2\pi]).$$

A polárkoordinátás alakjából könnyen felírhatunk egy paraméteres alakot:

$$\left. \begin{aligned} x &= r(\varphi) \cos \varphi = \frac{20 \cos \varphi}{\sqrt{25 - 9 \cos^2 \varphi}} \\ y &= r(\varphi) \sin \varphi = \frac{20 \sin \varphi}{\sqrt{25 - 9 \cos^2 \varphi}} \end{aligned} \right\} \quad (\varphi \in [0, 2\pi]).$$

- c) Az $1 + \cos 2\varphi = 2 \cos^2 x$ azonossággal

$$r = \frac{2 \sin \varphi}{1 + \cos 2\varphi} = \frac{\sin \varphi}{\cos^2 x} \iff r^2 \cos^2 x = r \sin \varphi,$$

illetve $x = r \cos \varphi$ és $y = r \sin \varphi$ helyettesítéssel

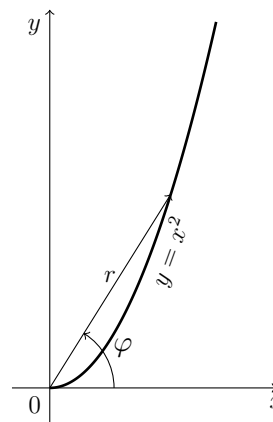
$$y = x^2, \quad \text{ahol } x > 0, \quad \text{hiszen } \varphi \in (0, \pi/2).$$

Ez az implicit alak azt mutatja, hogy a görbe egy félparabola. A függvénygrafikon alakja:

$$\gamma(t) := (t, t^2) \quad (t > 0).$$

Paraméteres alakja:

$$\left. \begin{aligned} x &= t \\ y &= t^2 \end{aligned} \right\} \quad (t > 0).$$

Emlékeztető. A

$$\gamma(t) := (\gamma_1(t), \gamma_2(t), \dots, \gamma_n(t)) \in \mathbb{R}^n \quad (t \in I),$$

paraméterezésű görbe **érintővektora**:

$$\gamma'(t) := (\gamma'_1(t), \gamma'_2(t), \dots, \gamma'_n(t)) \in \mathbb{R}^n \quad (t \in I).$$

Akkor mondjuk, hogy a Γ görbe **rektifikálható**, ha a Γ görbébe írt polygonok hosszának halmaza korlátos. Ekkor az

$$L = L_\Gamma := \sup_\tau \ell_\tau$$

számot a Γ **görbe ívhosszának** nevezzük.

Tétel. Minden egyszerű sima Γ görbe rektifikálható, és ívhossza

$$L_\Gamma = \int_a^b \|\gamma'(t)\| dt,$$

ahol γ a Γ görbének egy paraméterezése.

Polárkoordinátás alakban megadott síkbeli görbe ívhossza

$$L = \int_a^b \sqrt{(r(\varphi))^2 + (r'(\varphi))^2} d\varphi.$$

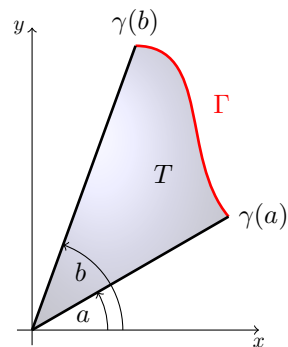
Az ábrán látható T síkidomot határoló Γ görbe polárkoordinátás alakja:

$$r = r(\varphi) \quad (\varphi \in [a, b])$$

Ekkor a síkidom területe:

$$t(T) = \frac{1}{2} \int_a^b r^2(\varphi) d\varphi.$$

Az előző formulával ki tudunk számolni egyszerű zárt görbék által közrezárt területeket.

3. Feladat. Számoljuk ki az

$$r = 1 + \cos \varphi \quad (\varphi \in [0, 2\pi])$$

kardioid ívhosszát és közrezárt területét!

Megoldás.

A tanult formula alapján az ívhossza:

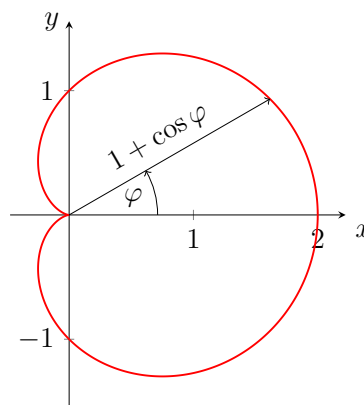
$$L = \int_a^b \sqrt{(r(\varphi))^2 + (r'(\varphi))^2} d\varphi,$$

ahol

$$\left. \begin{aligned} r(\varphi) &= 1 + \cos \varphi \\ r'(\varphi) &= -\sin \varphi \end{aligned} \right\} \quad (\varphi \in [0, 2\pi]),$$

amiből

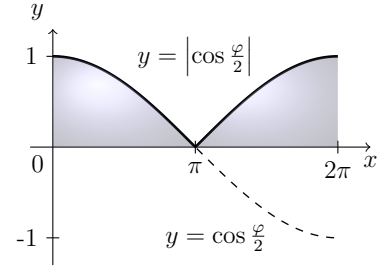
$$(r(\varphi))^2 + (r'(\varphi))^2 = (1 + \cos \varphi)^2 + \sin^2 \varphi = 2 + 2 \cos \varphi = 4 \frac{1 + \cos \varphi}{2} = 4 \cos^2 \frac{\varphi}{2}.$$

Ezért

$$L = \int_0^{2\pi} \sqrt{4 \cos^2 \frac{\varphi}{2}} d\varphi = 2 \int_0^{2\pi} \left| \cos \frac{\varphi}{2} \right| d\varphi$$

Vegyük észre, hogy a $\left| \cos \frac{\varphi}{2} \right|$ függvény görbealatti területe a $[0, 2\pi]$ intervallumon kétszer akkora, mint a $\cos \frac{\varphi}{2}$ függvény görbealatti területe a $[0, \pi]$ intervallumon. Így

$$L = 2 \int_0^{2\pi} \left| \cos \frac{\varphi}{2} \right| d\varphi = 2 \cdot 2 \int_0^{\pi} \cos \frac{\varphi}{2} d\varphi = 4 \left[\frac{\sin \frac{\varphi}{2}}{\frac{1}{2}} \right]_0^{\pi} = 8 \sin \frac{\pi}{2} = 8.$$

A kardioid közrezárt területe:

$$\begin{aligned} T &= \frac{1}{2} \int_a^b r^2(\varphi) d\varphi = \frac{1}{2} \int_0^{2\pi} (1 + \cos \varphi)^2 d\varphi = \frac{1}{2} \int_0^{2\pi} (1 + 2 \cos \varphi + \cos^2 \varphi) d\varphi = \\ &= \frac{1}{2} \int_0^{2\pi} \left(1 + 2 \cos \varphi + \frac{1 + \cos 2\varphi}{2} \right) d\varphi = \int_0^{2\pi} \left(\frac{3}{4} + \cos \varphi + \frac{\cos 2\varphi}{4} \right) d\varphi = \\ &= \left[\frac{3}{4} \varphi + \sin \varphi + \frac{\sin 2\varphi}{8} \right]_0^{2\pi} = \frac{3\pi}{2}. \end{aligned}$$

4. Feladat. Számítsuk ki az alábbi paraméterezéssel megadott térgörbék ívhosszát a megadott intervallum mellett!

- a) $\gamma(t) := \left(t, t^2, \frac{2}{3}t^3 \right) \quad (t \in [1, 2]),$
- b) $\gamma(t) := (e^{2t} \cos t, e^{2t} \sin t, e^{2t}) \quad (t \in [0, 1]),$
- c) $\gamma(t) := \left(\sin \frac{t}{3}, \cos \frac{t}{3}, \frac{\sqrt{8}}{3}t \right) \quad (t \in [0, 2]).$

Megoldás.

a) Az érintővektor normája:

$$\gamma'(t) = (1, 2t, 2t^2) \implies \|\gamma'(t)\| = \sqrt{1 + 4t^2 + 4t^4} = \sqrt{(2t^2 + 1)^2} = 2t^2 + 1 \quad (t \in [1, 2]).$$

Így a tanult formula alapján:

$$L = \int_a^b \|\gamma'(t)\| dt = \int_1^2 (2t^2 + 1) dt = \left[2 \frac{t^3}{3} + t \right]_1^2 = \left(2 \frac{8}{3} + 2 \right) - \left(2 \frac{1}{3} + 1 \right) = \frac{17}{3}.$$

b) Az érintővektor:

$$\begin{aligned}\gamma'(t) &= (2e^{2t} \cos t - e^{2t} \sin t, 2e^{2t} \sin t + e^{2t} \cos t, 2e^{2t}) = \\ &= e^{2t}(2 \cos t - \sin t, 2 \sin t + \cos t, 2) \quad (t \in [0, 1]).\end{aligned}$$

Ennek normája:

$$\begin{aligned}\|\gamma'(t)\| &= e^{2t} \sqrt{(2 \cos t - \sin t)^2 + (2 \sin t + \cos t)^2 + 2^2} = \\ &= e^{2t} \sqrt{5 \cos^2 t + 5 \sin^2 t + 4} = e^{2t} \sqrt{5(\cos^2 t + \sin^2 t) + 4} = 3e^{2t}.\end{aligned}$$

Így a tanult formula alapján:

$$L = \int_a^b \|\gamma'(t)\| dt = \int_0^1 3e^{2t} dt = 3 \left[\frac{e^{2t}}{2} \right]_0^1 = \frac{3}{2}(e^2 - e^0) = \frac{3(e^2 - 1)}{2}.$$

c) Az érintővektor normája:

$$\gamma'(t) = \left(\frac{1}{3} \cos \frac{t}{3}, -\frac{1}{3} \sin \frac{t}{3}, \frac{\sqrt{8}}{3} \right) \implies \|\gamma'(t)\| = \sqrt{\frac{1}{9} \cos^2 \frac{t}{3} + \frac{1}{9} \sin^2 \frac{t}{3} + \frac{8}{9}} = 1 \quad (t \in [0, 2]).$$

Így a tanult formula alapján:

$$L = \int_a^b \|\gamma'(t)\| dt = \int_0^2 1 dt = 2.$$

A fenti eredmény azt mutatja, hogy a görbe természetes paraméterezéssel van megadva, azaz az ívhossz a paraméter.

Emlékeztető. Legyen $\Gamma \subset \mathbb{R}^n$ egy $\gamma \in I \rightarrow \Gamma$ paraméterezéssel rendelkező egyszerű sima görbe és $t_0 \in I$ az intervallum egyik pontja. A $\gamma_0 := \gamma(t_0)$ ponton áthaladó, $\gamma'(t_0)$ irányvektorral rendelkező

$$\Gamma_{\gamma_0} := \{\gamma(t_0) + t\gamma'(t_0) \mid t \in \mathbb{R}\} \subset \mathbb{R}^n$$

egyenest a Γ görbe γ_0 pontbeli érintőjének nevezzük.

Tegyük fel, hogy a

$$\gamma(t) := (\gamma_1(t), \gamma_2(t), \dots, \gamma_n(t)) \in \mathbb{R}^n \quad (t \in I),$$

paraméterezés kétszer folytonosan differenciálható, azaz $\gamma \in C^2(I)$. Ekkor a

$$\gamma''(t) := (\gamma_1''(t), \gamma_2''(t), \dots, \gamma_n''(t)) \in \mathbb{R}^n \quad (t \in I),$$

második deriváltját úgy értelmezzük, mint egy $I \rightarrow \mathbb{R}^n$ típusú függvény.

Tegyük fel még, hogy van olyan $t_0 \in I$ pont, ahol $\gamma''(t_0) \neq 0$, sőt a $\gamma'(t_0)$ és a $\gamma''(t_0)$ vektorok nem párhuzamosak egymással. Ekkor a $\gamma'(t_0)$ és $\gamma''(t_0)$ vektorok által kifeszített síkot a Γ görbe $\gamma_0 := \gamma(t_0)$ pontjához tartozó **simulósíkjának** nevezzük. Ennek

$$b(t_0) := \frac{\gamma'(t_0) \times \gamma''(t_0)}{\|\gamma'(t_0) \times \gamma''(t_0)\|}$$

normálvektorát **binormális egységvektornak** nevezzük.

A simulósík elnevezés onnan ered, hogy a görbe γ_0 pontján átmenő érintőegyenest illeszkedő síkok közül a görbe ehhez simul a legjobban. Síkgörbe simulósíkja minden pontban a görbe síkja. Az egyenesnek nincsen simulósíkja.

5. Feladat. Adjuk meg az alábbi paraméterezésű térgörbék megadott $\gamma(t_0)$ ponthoz tartozó érintőjét és simulósíkjának egyenletét!

- a) $\gamma(t) := (t^3 - 2t^2, 3t + 2, t^2 - 5) \quad (t \in \mathbb{R}), \quad (t_0 = 1),$
 b) $\gamma(t) := (\cos^2 t, \cos t \sin t, \sin^2 t) \quad (t \in [0, 2\pi]), \quad (t_0 = \frac{\pi}{6}),$
 c) $\gamma(t) := (a \cos t, b \sin t, e^t) \quad (t \in \mathbb{R}), \quad (t_0 = 0), \quad \text{ahol } ab \neq 0.$

Megoldás.

a) Ha $\gamma(t) := (t^3 - 2t^2, 3t + 2, t^2 - 5) \quad (t \in \mathbb{R})$, akkor $\gamma(1) = (-1, 5, -4)$, illetve

$$\gamma'(t) = (3t^2 - 4t, 3, 2t) \quad \text{és} \quad \gamma''(t) = (6t - 4, 0, 2),$$

és így

$$\gamma'(1) := (-1, 3, 2) \quad \text{és} \quad \gamma''(1) := (2, 0, 2).$$

Ezért

$$\gamma(1) + t\gamma'(1) = (-1, 5, -4) + t(-1, 3, 2) = (-1 - t, 3t + 5, 2t - 4) \quad (t \in \mathbb{R}).$$

A keresett görbe érintője a $\gamma_0 = \gamma(1)$ pontban:

$$\Gamma_{\gamma_0} = \left\{ (-1 - t, 3t + 5, 2t - 4) \in \mathbb{R}^3 \mid t \in \mathbb{R} \right\}.$$

A simulósík egyik normálvektora:

$$\gamma'(1) \times \gamma''(1) = \begin{vmatrix} e_1 & e_2 & e_3 \\ -1 & 3 & 2 \\ 2 & 0 & 2 \end{vmatrix} = 6e_1 + 6e_2 - 6e_3 = 6(1, 1, -1)$$

Mivel $\gamma(1) := (-1, 5, -4)$, ezért a simulósík egyenlete:

$$x + y - z = 1 \cdot (-1) + 1 \cdot 5 - 1 \cdot (-4) \quad \implies \quad x + y - z = 8.$$

b) Ha $\gamma(t) := (\cos^2 t, \frac{\sin 2t}{2}, \sin^2 t) \quad (t \in [0, 2\pi])$, akkor $\gamma(\frac{\pi}{6}) = (\frac{3}{4}, \frac{\sqrt{3}}{4}, \frac{1}{4})$, illetve

$$\gamma'(t) = (2 \cos t (-\sin t), \cos 2t, 2 \sin t \cos t) = (-\sin 2t, \cos 2t, \sin 2t)$$

és

$$\gamma''(t) = (-2 \cos 2t, -2 \sin 2t, 2 \cos 2t).$$

Így

$$\gamma'(\frac{\pi}{6}) := (-\frac{\sqrt{3}}{2}, \frac{1}{2}, \frac{\sqrt{3}}{2}) \quad \text{és} \quad \gamma''(\frac{\pi}{6}) := (-1, -\sqrt{3}, 1).$$

Ezért

$$\gamma(\frac{\pi}{6}) + t\gamma'(\frac{\pi}{6}) = (\frac{3}{4}, \frac{\sqrt{3}}{4}, \frac{1}{4}) + t(-\frac{\sqrt{3}}{2}, \frac{1}{2}, \frac{\sqrt{3}}{2}) = (\frac{3-2\sqrt{3}t}{4}, \frac{\sqrt{3}+2t}{4}, \frac{1+2\sqrt{3}t}{4}) \quad (t \in \mathbb{R}).$$

A keresett görbe érintője a $\gamma_0 = \gamma(\frac{\pi}{6})$ pontban:

$$\Gamma_{\gamma_0} = \left\{ \left(\frac{3-2\sqrt{3}t}{4}, \frac{\sqrt{3}+2t}{4}, \frac{1+2\sqrt{3}t}{4} \right) \in \mathbb{R}^3 \mid t \in \mathbb{R} \right\}.$$

A simulósík egyik normálvektora:

$$\gamma'(1) \times \gamma''(1) = \begin{vmatrix} e_1 & e_2 & e_3 \\ -\sqrt{3}/2 & 1/2 & \sqrt{3}/2 \\ -1 & -\sqrt{3} & 1 \end{vmatrix} = 2e_1 - 2e_3 = (2, 0, 2)$$

Mivel $\gamma\left(\frac{\pi}{6}\right) = \left(\frac{3}{4}, \frac{\sqrt{3}}{4}, \frac{1}{4}\right)$, ezért a simulósík egyenlete:

$$2x + 2z = 2 \cdot \left(\frac{3}{4}\right) + 2 \cdot \left(\frac{1}{4}\right) \quad \implies \quad 2x + 2z = 1.$$

c) Ha $\gamma(t) := (a \cos t, b \sin t, e^t)$ ($t \in \mathbb{R}$), akkor $\gamma(0) = (a, 0, 1)$, illetve

$$\gamma'(t) = (-a \sin t, b \cos t, e^t) \quad \text{és} \quad \gamma''(t) = (-a \cos t, -b \sin t, e^t)$$

és így

$$\gamma'(0) := (0, b, 1) \quad \text{és} \quad \gamma''(0) := (-a, 0, 1)$$

Ezért

$$\gamma(0) + t\gamma'(0) = (a, 0, 1) + t(0, b, 1) = (a, bt, t+1) \quad (t \in \mathbb{R}).$$

A keresett görbe érintője a $\gamma_0 = \gamma(0)$ pontban:

$$\Gamma_{\gamma_0} = \{(a, bt, t+1) \in \mathbb{R}^3 \mid t \in \mathbb{R}\}.$$

A simulósík egyik normálvektora:

$$\gamma'(0) \times \gamma''(0) = \begin{vmatrix} e_1 & e_2 & e_3 \\ 0 & b & 1 \\ -a & 0 & 1 \end{vmatrix} = b e_1 - a e_2 + a b e_3 = (b, -a, ab)$$

Mivel $\gamma(0) = (a, 0, 1)$, ezért a simulósík egyenlete:

$$bx - ay + abz = b \cdot a - a \cdot 0 + ab \cdot 1 \quad \implies \quad bx - ay + abz = 2ab.$$